

2019-11-14
S2019/04727/FST (delvis)

Socialdepartementet

Socialstyrelsen
106 30 Stockholm

Ändring av uppdraget om öppna insatser utan samtycke

Regeringens beslut

Regeringen beslutade i regleringsbrev 2018 att ge Socialstyrelsen i uppdrag att redogöra för kunskapsläget om öppna insatser utan samtycke till unga respektive vårdnadshavare, bl.a. utifrån erfarenheterna i Danmark och Norge, samt bedöma om det som då framkommer kan motivera en lagändring inom området.

Med ändring av detta uppdrag får Socialstyrelsen nu i uppdrag att också lämna förslag på hur möjligheterna att ge öppna insatser utan samtycke till barn och unga kan öka i enlighet med vad som anges nedan under rubriken närmare om uppdraget. Uppdraget förlängs samtidigt i sin helhet och ska i stället redovisas den 2 december 2020.

Regeringen vill uppmärksamma att flera av de problem som kan motivera öppna insatser utan samtycke har påtagliga jämställdhetsaspekter och berör unga kvinnor och unga män på olika sätt.

Socialstyrelsen får för uppdragets genomförande utöver tidigare tilldelade medel använda högst 700 000 kronor under 2019. Kostnaderna ska belasta utgiftsområde 13 Jämställdhet och nyanlända invandrares etablering, anslaget 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder, anslagspost 12 Jämställdhetsinsatser efter regeringsbeslut. Medlen utbetalas engångsvis efter rekvisition ställd till Kammarkollegiet. Rekvisitionen ska lämnas senast den 2 december 2019. Medel som inte har använts för avsett ändamål ska betalas tillbaka till Kammarkollegiet senast den 30 mars 2020. En ekonomisk redovisning ska lämnas till Kammarkollegiet senast samma datum.

Socialstyrelsen ska hålla Regeringskansliet (Socialdepartementet och Arbetsmarknadsdepartementet) informerat om hur arbetet med uppdraget fortskrider. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet med kopia till Arbetsmarknadsdepartementet) senast den 2 december 2020. Rekvisition, återbetalning och redovisningar ska hänvisa till det diarienummer som detta beslut har.

Uppdraget ska genomföras i samråd med Barnombudsmannen. Synpunkter och information ska inhämtas från Jämställdhetsmyndigheten, Nationella kompetensteamet Länsstyrelsen Östergötland, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Länsstyrelsen i Gävleborgs, Kronobergs, Norrbottens och Västra Götalands län, Barnafriad vid Linköpings universitet samt enheten för konsulära och civilrättsliga frågor vid Utrikesdepartementet och övriga aktörer som myndigheten bedömer kan vara berörda.

Ärendet

En av samhällets viktigaste uppgifter är att ge stöd och hjälp till barn och unga som behöver det. Stödet behöver sättas in i tid, innan problemen hunnit växa. Socialtjänstlagen bygger på frivillighet och insatser till barn och unga ska i första hand ges i frivillig form. Om det inte är möjligt eller tillräckligt, ligger det inom socialnämndens ansvar att överväga om barnet eller den unge har behov av vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga förkortad LVU. Vård enligt LVU innebär att barnet eller den unge, åtminstone inledningsvis, placeras utanför sitt eget hem. Vård enligt LVU föregås ofta av öppna insatser, dvs. insatser som inte innebär placering i heldygnsvård, som till exempel kontaktperson och stödsamtal i grupp eller enskilt. Huvudregeln är att öppna insatser ska ges med samtycke både från barnet eller den unge och hans eller hennes vårdnadshavare. Under vissa förutsättningar kan dock öppna insatser ges utan samtycke. Socialnämndens möjligheter att besluta om öppna insatser utan vårdnadshavarnas samtycke regleras i socialtjänstlagen (2001:453), förkortad SoL. Även i LVU finns bestämmelser som ger socialnämnden befogenhet att besluta om förebyggande (öppna) insatser utan samtycke (s.k. mellantvång). Möjligheterna för socialnämnden att bevilja öppna insatser till barn och unga när vårdnadshavarna inte samtycker eller när den unge inte samtycker är i dag begränsade. Utifrån ett barnrättsperspektiv kan öppna insatser utan samtycke vara ett redskap för att överbrygga det gap som kan uppstå mellan insatser som vårdnadshavare och unga samtycker till och omhändertaganden enligt LVU.

Regeringen bedömer att möjligheterna att kunna ge öppna insatser utan samtycke behöver öka på så vis att socialtjänsten ska kunna ge sådana insatser i fler fall och i fler situationer, i syfte att förebygga att barn och unga far illa och för att tillgodose barns rättigheter.

I regeringsförklaringen anges att barn och unga i högre grad ska kunna få stöd och hjälp av socialtjänsten utan vårdnadshavares samtycke eller vetskap. Även i Januariavtalet mellan regeringspartierna och Centerpartiet och Liberalerna omnämns under punkten 42 (Stoppa hedersbrotten) att möjligheterna ska öka att utan föräldrars samtycke ge insatser till unga vid misstanke om hedersbrott och att LVU ska skärpas i samma syfte. Även i regeringens särskilda åtgärdsprogram mot gängkriminaliteten nämns att socialtjänsten måste kunna gripa in tidigare och i fler situationer (punkten 29).

Närmare om uppdraget

Socialstyrelsen har ett pågående uppdrag som rör öppna insatser utan samtycke till unga respektive vårdnadshavare. I det pågående uppdraget ingår att analysera i vilka situationer som öppna insatser utan samtycke skulle kunna vara berättigade, vilka konkreta insatser som kan vara relevanta, samt hur de ska genomföras utan samtycke och vilka resultat som kan förväntas. Även grundläggande autonomifrågor och tänkbara risker ska beaktas.

Socialstyrelsen ska i uppdraget lämna förslag på hur möjligheterna att ge öppna insatser utan samtycke, till stöd och skydd för barn och unga, kan öka så att insatserna kan ges i fler fall och i fler situationer.

Tidig upptäckt och tidiga insatser är ofta avgörande för barn och unga som riskerar att fara illa, exempelvis genom att utsättas för hedersrelaterat hot, våld och förtryck eller genom att utveckla ett kriminellt beteende. Öppna insatser utan samtycke kan vara förenat med utmaningar, svårigheter och risker. I vissa fall kan det vara svårt att motivera den unge till att ta emot insatsen och i andra fall kan svårigheterna vara kopplade till själva genomförandet. Socialstyrelsen ska utifrån olika problemområden identifiera vilka svårigheter och risker som kan uppstå för barn och unga. I denna del ingår även frågan om hur socialtjänstens kontakt med vårdnadshavarna bör hanteras. Det är av särskild vikt avseende fall som handlar om hedersrelaterat våld och förtryck då kontakten med vårdnadshavarna kan innebära en risk för barnet eller den unge.

Av 3 kap. 6 a § SoL följer att för barn som har fyllt 15 år får socialnämnden besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarnas samtycke, om det är lämpligt och barnet begär eller samtycker till det. Frågan om möjligheten att beviljas öppna insatser utan vårdnadshavarnas samtycke för barn under 15 år har behandlats i tidigare utredningar. Frågan är komplex men skulle kunna innebära ökade möjligheter för yngre barn. I uppdraget ingår därför att göra en fördjupad analys av frågan om öppna insatser utan vårdnadshavarnas samtycke ska kunna ges till barn under 15 år och vilka insatser som i sådana fall kan anses vara lämpliga. I denna del ingår att analysera om effekterna av sådana insatser kan motivera att vårdnadshavarnas bestämmanderätt får stå tillbaka.

I uppdraget ingår vidare att se över bestämmelsen i 22 § LVU (s.k. mellantvång) i syfte att insatsen ska kunna ges i fler fall och i fler situationer. I denna del ingår bland annat att se över om mellantvång bör kunna beslutas vid brister i den unges hemmiljö (2 § LVU) och om rekvisiten i övrigt för att kunna besluta om en sådan insats bör ändras.

Att införa en möjlighet att med stöd av lag besluta om insatser för ett barn utan vårdnadshavarnas samtycke är ett ingrepp i vårdnadshavarnas rättigheter. En förutsättning för en sådan reglering är att den är nödvändig för att tillgodose ett legitimt intresse, t.ex. barns behov av skydd och stöd, och att den är proportionerlig på det sätt som krävs enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen), som gäller som lag. Vidare ska nationell rätt stå i överensstämmelse med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Socialstyrelsen ska redogöra för nödvändiga avvägningar i dessa avseenden.

I uppdraget ska Socialstyrelsen utgå från erfarenheterna av öppna insatser utan samtycke i Norge och Danmark.

Socialstyrelsen ska analysera och se över behovet av författningsändringar. Oavsett ställningstagande ska förslag till författningsändringar i samtliga delar som uppdraget omfattar lämnas. Socialstyrelsen ska även analysera och se över behovet av andra förslag än författningsförslag som syftar till att insatserna kan ges i fler fall och i fler situationer och lämna sådana förslag för det fall myndigheten bedömer att det behövs. I uppdraget ingår att beskriva och analysera de konsekvenser som förslagen medför, däribland

ekonomiska konsekvenser. Om något av förslagen påverkar det kommunala självstyret ska utöver dess konsekvenser också särskilda avvägningar som lett fram till förslagen redovisas.

Regeringen beräknar att för 2020 avsätta 2 000 000 kronor för genomförandet av uppdraget.

På regeringens vägnar

Lena Hallengren

Kajsa Laxhammar

Kopia till

Statsrådsberedningen

Justitiedepartementet/KRIM

Utrikesdepartementet/KC

Finansdepartementet/BA

Arbetsmarknadsdepartementet/JÄM, MRB

Regeringskansliets förvaltningsavdelning

Utredningen Framtidens socialtjänst (S 2017:03)

Socialutskottet

Barnombudsmannen

Brottsförebyggande rådet

Jämställdhetsmyndigheten

Kammarkollegiet

Länsstyrelsen i Gävleborgs län,

Länsstyrelsen i Kronobergs län

Länsstyrelsen i Norrbottens län

Länsstyrelsen i Västra Götalands län

Länsstyrelsen i Östergötlands län

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor

Barnafriad vid Linköpings universitet

Sveriges Kommuner och Landsting